

Алма Чаркић (Тузла)

Граматицари о узвицима

✦ Кључне речи:

узвик, њаралинџивисџички феномен, формални асџекаџи, синџаксички асџекаџи, семанџички асџекаџи, дискурс, језичка њериферија.

Предмет истраживања овог рада представљају узвици у радовима граматицара од античке Грчке и Рима па до данашњих дана. Нарочит интерес за проучавање овог језичког феномена јавио се посљедњих тридесет година када је дискурс постао епицентар лингвистичких истраживања. Међутим, многи истраживачи не подвлаче строгу границу између узвика и других врста речи.

Увидом у досадашња лингвистичка проучавања може се тврдити да су узвици у посљедњих тридесетак година, када је дискурс постао предмет истраживања и када је језичка периферија постала фокус интересовања различитих лингвистичких усмјерења, постали предмет многих испитивања. Истина, таква проучавања иако бројна нису била систематична.¹ Данашња истраживања узвика карактеришу разнолики приступи који покрећу и различите проблеме везане за ову врсту ријечи. У том смислу многи истраживачи не подвлаче строгу границу

између узвика и других врста речи. Па се у проучавању узвика мијешају различити језички критеријуми: морфолошки, синтаксички, семантички, комуникативни, функционални. На срећу постоје и такви истраживачи који покушавају да разграниче узвике од других врста ријечи које често заузимају позицију узвика и преузимају њихову улогу. У вези с тим постоје многе подјеле узвика зависно од аспекта с кога се они проучавају. Ипак, узвици се најчешће посматрају на формалном, синтаксичком и семантичком нивоу, тако да ћемо направити кратак

1) Њихов неубичајен гласовни састав, одсуство флексије, као и синтаксичка изолованост допринијели су маргинализацији ове врсте ријечи.

историјски преглед проучавања узвика у радовима граматичара. Обухватићемо период најранијих проучавања грчких и латинских граматичара па све до данашњих дана.

Дакле, још од најранијих времена Грци су се бавили синтаксичким питањима везаним за узвике. Тако су неки грчки граматичари, попут Дионизиуса Тракса, у оквиру Александријске школе², третирали интерјекције као подврсту прилога, успркос њиховој синтаксичкој независности у односу на прилоге, који зависе од глагола. У овој школи се сматрало да узвици детерминишу глагол чак и када је он потпуно разумљив³.

Поред грчких граматичара проблемима узвика бавили су се и латински граматичари, међу којима се највише истичу Ремиус Палемон и Присциан. Они су, за разлику од грчких граматичара, узвике сматрали врстом ријечи која је синтаксички независна у односу према глаголима. Латински граматичари иду даље

у тумачењу узвика па сматрају да они показују осјећања и стање свијести. И сви остали граматичари из ове школе тог периода попут двојице наведених имају практично истовјетне ставове у вези са узвицима⁴. Из горе реченог проистиче логичан закључак да су грчки граматичари узвике само сврставали у подврсту прилога, док су латински граматичари узвике убрајали у посебну врсту ријечи, гдје су их сматрали синтаксички независним и тврдили да они изражавају емоције и стање свијести.

Интересовања за узвике не престају са завршетком старог вијека. Оваква истраживања се настављају и у средњем вијеку. Тако спекулативни граматичари у XIII вијеку попут Мартина од Дације и Томаса од Ерфурта инсистирају на вези између глагола и узвика сљедећи традицију грчких граматичара⁵. Према мишљењу Томаса од Ерфурта узвици детерминишу глагол или партицип. Овај аутор још сматра да су интерјекције у вези са умом и да изражавају

- 2) О ставовима који су настали у Александријској школи готово на истовјетан начин пише и Феликс Амека: „The Greek grammarians treated interjections as a subclass of adverbs since it was thought that they like other adverbs ‘determine’ the verb even if the verb is understood“ (Амека 1992: 102).
- 3) „Greek grammarians such as Dionysius Thrax (170–90 BC), a representative of the Alexandrian school, treated interjections as a subclass of adverbs, even though they are syntactically independent as opposed to adverbs which depend on verbs“ (Према: Graur 2006: 483).
- 4) „Latin grammarians such as Remmius Palaemon and Priscian regarded interjections as a word class syntactically independent of verbs, and indicating a feeling or state of mind“ (Према: Graur 2006: 483).
„Priscian, we are told, found that the interjections required no syntactic union with any part of the sentence and defined this part of speech as ‘pars orationis significans mentis affectum voce incondita’, ‘a part of speech signifying an emotion by means of an unformed word i.e. one not fixed by convention. Other scholars of the same period consider interjections as a class of words which are syntactically independent of verbs, and indicate a feeling or state of mind“ (Амека 1992: 102).
- 5) „Some of the Modistae such as Martin of Dacia and Thomas of Erfurt reverted to the Greek tradition and insisted on the intimate link between the verb and the interjection although with different emphasis“ (Амека 1992: 103).

стање духа⁶. Мишљење Сигера Куртаиа не одступа од Томаса од Ерфурта, јер он сматра да узвици као елемент говора означавају различита стања ума⁷ и да су узвици у синтаксичком смислу независни. Тако и Боетиус од Дацие слиједи став да су интерјекције неконвенционалне ријечи које означавају осјећања.⁸ Ако упоредимо ставове грчких граматичара са ставовима граматичара из средњег вијека, лако се можемо увјерити да су они потпуно истовјетни, али да се једино разликују у сфери начина изражавања. Суштина је иста, али је форма различита. Оно што средњовјековне граматичаре приближава латинским јесте њихов став да узвици изражавају осјећања. Интересовања за узвике и даље не престају, па у XVIII вијеку наилазимо на Џона Вилкинса, који се бави узвицима и који у основу својих истраживања поставља тезу да су узвици елементи синтаксе и да они служе умјесто реченице. Овај истраживач је вјероватно био инспирисан учењем Кампенала, према коме интерјекције с обзиром да нису ријечи, нису елементи говора него су елементи синтаксе⁹. Први дио Вилкинсове тезе не доноси ништа ново чак и у односу на грчке граматичаре. Међутим, други дио

његове тезе представља потпуну новину у дотадашњим проучавањима узвика¹⁰. Његов став да интерјекције могу замијенити реченицу и данас је веома актуелан и често дијели синтаксичаре на оне који имају исти став и на синтаксичаре који не прихватају такво мишљење. Тако да када су у питању граматичари XX и XXI вијека, онда имамо сљедећу ситуацију.

У *Граматици јољској језика* Пиотра Бонка узвици се дефинишу као кратки крикови који изражавају осјећаје или вољу говорника. Велики број узвика служи за дозивање или тјерање животиња, опонашање звукова из свијета који нас окружује итд. (Баќ 1979: 216). У својој граматици З. Клеменшевич наводи да се „међу ријечима налазе и такве које дају на знање како се осјећа говорник и какве је воље. То су наиме узвици, непромјенљиве врсте ријечи којима у говору изражавамо страх, радост, дивљење, незадовољство и свраћамо на себе пажњу“ (Klemensiewicz 1981: 65). Овај аутор посебно истиче важност интонације и смисла цијелог реченичног исказа којем узвик даје истакнуту обоженост.

У граматицама енглеског језика врло мало се пише о узвицима, а у великом

281

- 6) „According to Thomas of Erfurt, the interjection determines the verb or participle, not in a simple fashion, but in relation to the mind, expressing the state of mind“ (Према: Graur 2006: 483).
- 7) Зигер од Куртраја дефинише интерјекције „as a part of speech signifying various states of mind as apprehended by the intellect; it is close to the verbum since such emotional states will be caused by the feature of movement but it does not signify the concept of the mind by determining the verb or participle in particular“ (Према: Graur 2006: 484).
- 8) Боетиус од Дације слиједи став да интерјекције изражавају осјећања „interiectio significat affectum mentis et hoc voce incognita“ (Према: Ameka 1992: 103).
- 9) „Padley suggests that this view was probably inspired by that of Campenalla from whom an interjection is not a simple word. Thus interjections are strictly speaking not a part of speech because they are not words but rather an element of syntax“ (Према: Ameka 1992: 103).
- 10) „Thus far it is clear that interjections have been treated as a part of speech by the Latin grammarians and some Modistae but as an element of syntax by Wilkins following Campenalla“ (Ameka 1992: 103).

броју њих се узвици уопште и не спомињу. Енглески граматичар Родни Хадлстон нпр. не говори о узвицима уопште. Он само спомиње ексклазивне реченице које су маркиране са ексклазивним ријечима *how* и *what*. За овакве узвичне реченице каже да се уобичајено користе за изражавање екскламаторних изјава које су средства за изражавање емоција или неког става¹¹. Кратке дефиниције интерјекција налазимо у граматицима енглеског језика које су представљене на интернету. Интерјекцијама се називају ријечи или фразе којима се изражавају емоције или изненађење и немају граматичку везу са осталим ријечима или дијеловима реченице¹². У сљедеће двије граматике налазимо на скоро идентичне дефиниције. Интерјекција је ријеч додата реченици да изрази емоције. Није граматички везана ни са једним дијелом реченице¹³. У наредној граматици се интерјекција описује као велико име за малу ријеч. Према овој граматици интерјекције су кратке екскламације попут *Oh! Um!* или *Ah!* које немају праву граматичку вриједност, али се користе више у говору него у писаној литератури. У овој граматици се наводи да када су интерјекције убачене у реченицу, не остварују грама-

тичку везу са њом, понекад се завршавају са узвичником када је у питању писани текст¹⁴. Нешто другачији приступ узвицима налазимо у Граматици енглеског језика Т. Гивона. Овај аутор интерјекције посматра као хетерогену класу која има експресивне и социоинтерактивне функције. Према Т. Гивону функција неких интерјекција је примарно епистемична, тј. сигнализира слагање или неслагање са информацијом или увјерењем сабесједника. Сљедећа функција узвика је према овом аутору деонтичка, што подразумева изражавање слагања или неслагања са неком акцијом сабесједника. Према Гивону, наредна, евалуативна функција узвика подразумева сигнализирање одобравања или неодобравања нечијих акција. Друге функције према овом аутору могу сигнализирати изненађење, неразумијевање, питање, општу несигурност, социјалну несигурност и многе друге. Овај истраживач сматра да интерјекције служе као транзиционо подручје граматике, повезујући је са различитим културним конвенцијама које управљају социјалним и интерперсоналним понашањем, као што су интеракција, јавно понашање, статус и моћ, љубазност и поштовање, ток конверзације и много чега

- 11) „Exclamative clauses are standardly used to make exclamatory statements. An exclamatory statement is a statement with an overlay, as it were, of emotive or attitudinal meaning“ (Huddleston 1988: 138–139).
- 12) „An interjection is a word or phrase showing emotion or surprise which has no grammatical relationship to any other words or part of a sentence“ (<http://englishplus.com/grammar/00000341.htm>).
- 13) „An interjection is a word added to a sentence to convey emotion. It is not grammatically related to any other part of the sentence“ (<http://www.uotawa.ca/academic/arts/writcent/hypergrammar/interjct.html>);
- 14) „Interjection is a big name for a little word. Interjections are short exclamations like *Oh! Um* or *Ah!* They have no real grammatical value but we use them quite often, usually more in speaking than in writing. When interjections are inserted into a sentence, they have no grammatical connection to the sentence. An interjection is sometimes followed by an exclamation mark (!) when written“ (<http://www.englishclub.com/grammar/interjections.htm>).

другог. Узимајући у обзир положај интерјекција које функционишу као спона између комуникативног и интерперсоналног понашања, њихова бројност према Гивону није ограничена нити семантички, нити синтаксички, а ни морфолошки. У интерјекције се убрајају према овом аутору и много комплексније конструкције као што су нпр. *wait a minute!, now hold it!, now lets see..., if you dont mind..., if you really think so... take it easy now... no way Jose! Beg your pardon?, I'm sorry., Excuse me* итд. Тако према њему употреба интерјекција обухвата три дјелимично преплетена аспекта људске комуникације који зависе од вербалних сигнала: а) информативног аспекта који подразумева

употребу лексикона и граматике да би се саопштила информација, б) интерактивног аспекта који подразумева употребу граматике, гестикулација, гримаса лица, интонације и мимике ради изражавања неинформационих аспеката комуникативне трансакције, ц) социо-персоналног аспекта који подразумева употребу и информативних и интерактивних аспеката у остваривању комуникације. Након оваквог схватања Гивон доноси закључак да је комуникативни чин с једне стране уклопљен у интерактивне и социо-персоналне контакте, али је с друге стране искориштен у остваривању неинформативних аспеката људског социјалног понашања¹⁵.

- 15) „*Interjections* are a heterogeneous class with a broad range of functions, most commonly involving *expressive* and *social-interactive* functions. The function of some interjections is primarily *epistemic*, signalling either assent or disagreement with the information or belief of the interlocutor. Others are *deontic*, expressing assent to or dissent from the interlocutors *action*. Others are *evaluative*, signalling approval, preference or disapproval of either actions or states of affairs. Others yet may signal surprise, incomprehension, question, uncertainty, social insecurity, and many more.

Interjections tend to be a *transition area* of the grammar, connecting it to the various cultural conventions that govern social and inter-personal behavior, such as interaction, public conduct, status and power, politeness and deference, the flow of conversation, and more. Some of the more common interjections in English are:

yes, no, oh, oh?, huh, huh?, uh-huh, wow, really?, right, yknow, I see, okay, okay?, wow, now, no way!

Given the vast functional domains covered by interjections, and their bridging position between communicative and inter-personal behaviour, the class of interjections is not rigidly constrained, neither semantically, nor syntactically, nor morphologically. It thus includes more complex constructions, such as:

- a. *wait a minute!*
- b. *now hold it!*
- c. *now lets see...,*
- d. *if you dont mind,...*
- e. *if you really think so...*
- f. *take it easy now...*
- g. *no way Jose!*
- h. *beg your pardon?,*
- i. *Im sorry.,*
- j. *Excuse me.*

The use of interjections in English thus spans the considerable space between three partially-overlapping aspects of human interactions that depend on verbal signals:

Навешћемо и неке дефиниције узвика које се могу пронаћи и у словеначким граматицама. Тако, П. Херити у Граматици словеначког језика интерјекције дијели на емоционалне, ономатопејске и апелативне или императивне. Према овом аутору, емотивне интерјекције изражавају осјећања, реакције или расположења. Неке интерјекције могу изражавати више од једне емоције или бити синонимима. Тако овај граматичар наводи следеће примјере таквих интерјекција: *a, e, i, o, u, au, ah, eh, ih, aj, joj, jej, uf, jojme, jav, ehej, mm, pfuj, hm, jojna, ježešna, bogve, jezus, madonca*. Овај аутор смата да апелативним интерјекцијама говорник изражава заповијест, жељу, чежњу или захтјев усмјерен према слушаоцу. Он наводи следеће примјере оваквих узвика: *no, horuk, daj/dej, oha, ročak, pst, lej, na, ta ta, muc muc, hi* и *čak*. Поред овога, Херити истиче да ономатопејске интерјекције имитирају звукове које испуштају људи, животиње, машине итд. Овај аутор сматра да су интерјекције врло често подложне редупликацијама.

То поткрепљује следећим примјерима: *ha ha ha, hi hi hi, ahči, mijav, hov, tu, be bee, kuku, rega, rega, iha, kokoko/kokodak, tik tak, škrt, škrt, škrt, cin, cin, cin, štrbunk, tok, tok, tok, klop klop klop*. Херити наводи још да ове интерјекције представљају базу за извођење глагола¹⁶. На крају, он у узвике убраја и поздраве, па наводи следеће примјере: *dober večer, servus, srečno, živio, adijo, lahko noč* итд. (Herrity 2002: 330–332). Словеначки граматичар Ј. Топоришич у својој граматици узвике или интерјекције сматра посебном непромјенљивом врстом ријечи. Овај граматичар дијели узвике у три категорије: први изражавају човјеково расположење (*oh, eh, ih, uh, ah*), други су ономатопејски (*bim bam, compa, compa*) и трећи су императивни (*pst, št, šš*)¹⁷. Он је емоционалне узвике подијелио према гласовној структури. Слововно једро чини самогласник, већином сам, на почетку или на крају или су му са обје стране додани сугласници *j, x* или *v*. У скупину ономатопејских узвика аутор је навео оне који изражавају човјеково ври-

(a) *Informative*: The use of lexicon and grammar to communicate information.

(b) *Interactive*: The use of grammar, gesture, facial expression, intonation and mimicry to code non-informational, aspects of the communicative transaction.

(c) *Socio-personal*: The use of the communicative process itself – both its informative and interactive aspects – for non-communicative social ends.

While the bulk of grammatical structure indeed can be understood in terms of the communicative function of language, the communicative use of language is seldom wholly detached from its interactive and socio-personal contexts. As we shall note repeatedly throughout this survey, the communicative transaction is on the one hand *embedded* in the interactive and socio-personal contexts, and on the other is *exploited*, often massively, in carrying out the non-informative aspects of human social behavior“ (Talmy 1993: 81–83).

16) „These interjections imitate the sounds made by people, animals, machines or mechanisms or the sounds made by things falling or striking something etc. Very often these interjections lend themselves to reduplication“ (Herrity 2002: 330–332).

17) „Na splošno so medmeti troje vrste:

1. eni izražajo človekovo razpoloženje; to so razpoloženjski: *oh, eh, ih, uh, ah*;
2. drugi nekako posnemajo naravne šume in gibe; imenujemo jih posnemovalne ali ономатопејске: *bim bam zvoni zvon, compa compa se sliši neroden korak ipd.*;
3. zadnji velevajo ali prepovedujejo ali zapovedujejo; te bomo imenovali velevne: *pst, št* (Tiho bodi/bodite/bodimo), *šš* (Beži!/Pojdi. – o kurah npr.)“ (Toporišič 2000: 451).

скање или смијех, или неке друге шумове у вези са дисањем нпр. *кихање, кашљање, шмрцање, једење* (нпр. *мљацкање*), оне којима се животиње оглашавају, као и шумове разних предмета када падну, разбију се итд.¹⁸. Када су у питању императивни узвици, аутор у ту групу сврстава оне узвике којима се заповиједа људима, животињама, а ту су поздрави и узвици за дозивање. Ј. Топоришич у својој граматици узвике или интерјекције сматра такође посебном непромјенљивом врстом ријечи. Он истиче да узвици врло лако добијају функцију предиката у реченици и да врло лако замјењују друге врсте ријечи, нпр. глаголе, затим да се у функцији узвика налазе окрњени глаголи (Топоришич 2000: 451–463). У граматици Ф. Жагара налазимо објашњење да узвици изражавају човјеково расположење, опонашају природне гласове, да врло лако замјењују друге врсте ријечи, нпр. глаголе, затим да се у функцији узвика налазе окрњени глаголи. Када је у питању подјела узвика, она је идентична као код претходног граматицара¹⁹.

Када су у питању босански граматицари, наилазимо на слична одређења узвика. М. Ајановић и М. Миновић узвицима називају ријечи, односно скупове гласова или поједине гласове којима најбрже изражавамо своја осјећања и расположења и којима се подражавају разни

природни звуци. Они служе за дозивање људи, обраћање животињама и опонашање звукова у природи. Аутори наводе и примјере у којима узвици имају функцију других ријечи. „Наједном јелен *хой!* преко ограда. – А дјечак тада *ћљус!* у воду. – Псето га изненада *ћай!* за ногу“ (Ајановић, Миновић 1971: 195). Граматицари С. Халиловић, И. Палић и Џ. Јахић узвике у босанском језику сматрају ријечима којима се обиљежавају емоционална стања говорника, гласовни садржај звукова из природе, а служе и као подстицајни знаци, углавном за тјерање и мамљење животиња. Они дијеле узвике у три скупине: екскламације, ономатопеје и интерјекције. Екскламацијама се, према овим ауторима, изражавају душевна стања и дојмови. Они сматрају да се ови експресивни знаци стварају спонтано, али се неки од њих везују за одређено значење и постају препознатљиви готово свим припадницима једног језика. Ономатопеје према њима служе за подражавање гласова у природи, те се од њих творе праве ријечи. Као примјер наводе узвик *ћљус*, од кога се творе праве ријечи, и то глагол *ћљуснути* и именица *ћљусак*. Интерјекције према њиховој подјели служе за обраћање животињама, дозивање и тјерање (Halilović, Palić, Jahić 2000: 303–304).

Кад су у питању хрватски граматицари, Маретићева граматика врло сажето об-

18) „Eni posnemajo človekovo vriskanje, ali smeh, ali jok; drugi šume v zvezi z dihanjem (npr. sopihanje, kihanje, kašljanje, smrčanje itd.), jedenjem (npr. cmokanje, mlaskanje) in poljubljanjem; tretji posnemajo najznačilnejšo enoto živalskega oglašanja; četrti podajajo tipičen slušni vtis raznih naprav ali pa česa, kar kam pade, se razbije, zadene ob kaj in podobno“ (Топоришич 2000: 451–463).

19) „Medmeti (interjeksije) so besede stavki (pastavki). Izražajo človekovo razpoloženje, posnemajo naravne glasove ipd. Lahko se sprevržejo v druge besedne vrste, zlasti v povedkovnik, npr. *Žabe pa hop v vodo* (‘so poskakale’). – *To bo joj* (‘hudo’).

Medmeti tipa *dej, dejmo, hajdi, hajdite*, na nate so okrnjeni glagoli, npr. *Na kruha. – Nate, nate, kaj bi se branili! Na medmete spominjajo tudi zvalniki: Ježešna, kam se ti tako mudi? – Madonca, spet bomo na škodi! – Fant, si sitna!*“ (Žagar 2001: 317).

рађује проблематику узвика. Овај аутор узвике сматра ријечима које се употребљавају када се изражавају осјећања: чудо, жалост, бол, гњев, весеље, жеља, гађење, када коме шта показујемо, кад му шта пружамо, кад га дозивамо или кад се коме одзивамо, када се обраћамо животињама. Т. Маретић посебно истиче да се већина узвика употребљава за различита осјећања, не само за једно (Maretić 1963: 556–557). Аутор такође наводи примјере узвика у функцији предиката: „I ovo su uzvici: *cic* (kad se hoće kome da kaže da neće dobiti ono čemu se nada), *hop* (kad se hoće da naznači brzi skok, npr. onda ja hop u vodu), *krkac* (kad se hoće da naznači kako što pada s bukom), *ljoskac* (za padanje, npr. ljoskac o zemlju!), *zvizgac* (npr. zvizgac bičem, tj. da je sve zviznulo)“ (Maretić 1963: 556–557).

У заједничкој граматичкој Брабеца, Храстеа и Живковића узвици су такође непромјенљива врста ријечи којом се изражавају различити осјећаји, који служе за дозивање, потицање и за обраћање животињама. Као и Т. Маретић, и ови аутори узвике сматрају ријечима којима имитирамо звукове у природи (Brabec, Hraste, Živković 1963: 157). На слично одређење узвика наилазимо у граматичкој С. Павешине, који узвицима назива непромјенљиве врсте ријечи којима се исказује душевно узбуђење, звукови у природи, а они служе за дозивање и потицање (Pavešić 1971: 389). У *Приручној граматици хрватског књижевног језика* групе аутора Завода за хрватски језик сматра се да су узвици низови гласова који немају јасно одређеног логичког смисла него су израз различитих душевних стања и дојмова. Узвици су према овим ауторима и средства којим говорник свраћа пажњу на себе, којима заповиједа и обраћа се животињама. Ови аутори наводе да су узвици

и средства за опонашање природних звукова, гласова животиња или неартикулисаних људских гласова. Према њима узвици који служе за заповиједање могу бити и ријечи других врста које се окрње и окамене као што су: напријед, доста, доље, живио, ватра, упомоћ, мир, држ, бјеж итд. (E. Barić, M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika 1979: 216). Слично одређење узвика налазимо и у *Граматици Хрватске академије знаности и умјетности*. „Usklici (uzvici) vrsta su nepromjenljivih riječi koje nemaju izrazitijeg logičkoga značenja, nego služe kao kompleksni izraz za izricanje osjećaja, duševnih raspoloženja, za dozivanje ili poticanje ili za oponašanje prirodnih zvukova“ (Babić, Brozović, Moguš, Pavešić, Škarić, Težak 1991: 738). Ови граматичари сматрају да је разврставање узвика у групе условно јер се једним узвиком могу изражавати различити осјећаји, или се исти осјећај може изразити различитим узвицима. Какав се узвиком осјећај изражава, према овим ауторима, зависи од прилика, околности и контекста у којима је он употријебљен. Према овим ауторима одређенија значења имају узвици који се употребљавају за дозивање и тјерање животиња, ономотопејски изрази за опонашање неартикулисаних звукова што их човјек испушта у разним приликама, животињских гласова и других природних звукова (Babić, Brozović, Moguš, Pavešić, Škarić, Težak 1991: 738). „Usklici su sintaksički potpuno samostalне riječi, može se reći da su zapravo nesintaktičke riječi. Ulazeći u rečenice, usklici se sintaktički ne povezuju s drugim riječima u rečenici pa se odvajaju zarezom ili uskliknikom. Jedino se ne odjeljuju uz vokative jer su im oni po sintaktičkim obilježjima potpuno srodni pa su neki spremni i vokative ubrojiti u usklike“ (Babić, Brozović, Moguš, Pavešić, Škarić, Težak 1991: 738). Ономото-

пејски узвици према овим ауторима могу бити предикат у реченици, именски дио предиката и бити поименичени. У ову групу они су сврстали поштапалице и ријечи које су по синтактичко-семантичким обиљежјима сродне узвцима и имају одређено значење али се употребљавају за потицање: *најријед, доље, држ, дјез, збојом, здраво* итд. (Babić, Brozović, Mogaš, Pavešić, Škarić, Težak 1991: 738).

Српски граматичар Михаило Стевановић сматра да се узвцима не означава никакав одређени појам већ неко неопређено осјећање. Тако да су то скупови гласова или поједини гласови којима се у афекту изражавају лична осјећања и расположења. „Иза узвика се обично [...] целом реченицом или неким изразом износи осјећање које је дотичним узвиком као криком изражено. Али се често ова расположења изражавају самим узвцима, без икаквог пропраћања било каквим другим речима или изразима. И ми тада, из целе ситуације по изразу лица онога ко је узвиком изразио дотично расположење, по мимици његовој или по гестовима – можемо одредити какво осјећање се изражава појединим узвцима“ (Стевановић 1970: 385–386). Даље, М. Стевановић истиче да постоје потпуно исти узвици за изражавање различитих и често супротних расположења и ако не гледамо онога ко је своје расположење изразио таквим узвиком, не можемо одредити то осјећање. То је један од аргумената да „ови прави узвици још нису праве речи“ (Стевановић 1970: 385–386).

Стевановић истиче да узвици могу бити у функцији других ријечи. „Само кад се неки од ових узвика употреби за означавање расположења која се њиме изражавају, као назив тога расположења, или ознака онога што то расположење изазива, нпр.: Биће онда *куку-леле*, – онда

дотични узвик означава тај појам – у овоме случају наведена реченица значи – биће запомагања. Али то је нешто друго, то онда значи: Биће онда *кукања*, Биће онда *запомагања* или нешто слично“ (Стевановић 1970: 385–386). Узвици су, како истиче овај аутор, скупови гласова или поједини гласови којима се опонашају звукови из природе и који се употребљавају за вабљење и тјерање стоке (Стевановић 1970: 385–386). У Граматици српског језика Ж. Станојчића и Љ. Поповића узвици (интерјекције) су поједини гласови или скупови гласова који се у језику употребљавају да означе лична осјећања и расположења, односно душевна стања. С обзиром да се узвцима спонтано одговара на утиске спољашњег свијета, узвик је често према овој граматици каква нова комбинација гласова или се истим скупом гласова у различитим околностима изражавају различита осјећања. И поред спонтаности, узвици се устаљују тако да се њима изражавају осјећања, служе за вабљење или тјерање стоке или за подражавање звукова у природи. Ова два аутора узвике сматрају условним језичким знацима који су релативно слабо устаљени, али могу служити и као језички материјал за стварање правих ријечи. Тако се наводи примјер у коме се од узвика *фију* добија глагол *фијукајти* односно именица *фијук*, те од узвика *шрес* се добија глагол *шреснути* и именица *шресак* (Станојчић, Поповић 2002: 72).

Из горе наведеног можемо извести сљедеће закључке. У проучавањима узвика од најранијих времена па до данашњих дана десило се неколико битних помака. Латински граматичари, у односу на грчке, узвике не посматрају као подврсту прилога него као посебну врсту ријечи која је синтаксички независна и којом се изражавају емоције и стање свијести.

У XVIII вијеку граматичар Џон Вилкинс узвике почиње посматрати као елементе синтаксе који могу замијенити реченицу. Након тога долази период XIX вијека када долази до потпуне маргинализације узвика и када се они посматрају као паралингвистички феномени. Међутим, своју пуну афирмацију узвици доживљавају у лингвистичким истраживањима посљедњих тридесетак година, када је дискурс постао предмет истраживања и када је језичка периферија ушла у фокус интересовања, тако да се у данашњим граматицама узвици углавном посматрају на формалном, семантичком и синтаксичком нивоу. Када је у питању формални критеријум, узвици су дефинисани углавном као скупине гласова или поједини гласови којим се изражавају осјећања, подражавају природни звуци и служе за дозивање људи и обраћање животињама (Ваќ 1979: 216; Klemensiewicz 1981: 65; Maretić 1963: 556–557; Brabec, Hraste, Živković 1963: 157; Pavešić 1971: 389; E. Barić, M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika 1979: 216–217; Babić, Brozović, Moguš, Pavešić, Škarić, Težak 1991: 738; Стевановић 1970:

385–386; Ајановић, Миновић 1971: 195; Halilović, Palić, Jahić 2000: 303–304; Herity 2002: 330–332; Toporišič 2000: 451–463; Žagar 2001: 317;). У вези с тим извршене су и њихове подјеле. Међутим, већина граматичара сматра да су те подјеле условне с обзиром да се једним узвиком могу изражавати различити осјећаји или се исти осјећај може изразити различитим узвцима. Када су у питању фонетска обиљежја узвика, онда они углавном имају неуобичајен гласовни склоп у језику.²⁰ Подјеле узвика према фонетском критеријуму, у цитираним граматицама нису забиљежене. Изузетак чини граматица словеначког језика *Slovenska slovnica*, у којој је Ј. Топоришич емоционалне узвике подијелио према гласовној структури.²¹ И на крају, узвици, према наведеним граматицама, врло лако замјењују друге врсте ријечи, нпр. глаголе, гдје се налазе у функцији предиката и синтаксички се не повезују са другим ријечима у реченици, па се одвајају зарезом или узвичником (Žagar 2001: 317; Toporišič 2000: 451; Babić, Brozović, Moguš, Pavešić, Škarić, Težak 1991: 738; Станојчић, Поповић 2002: 72).

20) Аутори истичу неуобичајен гласовни склоп у овим ријечима који понекад означава и глас који у језику не постоји као нпр. фонема *иц* (импловивни глас за неодобравање, чуђење) (Babić, Brozović, Moguš, Pavešić, Škarić, Težak 1991: 738).

„Uzvici se mogu sastojati od zvukova koji ne odgovaraju glasovima datog jezika (npr., uzvik za sumnju ima uobičajen pismeni oblik *hm*; to nije skupina glasova *h+m*, već jedinstven zvuk, ali se ne upotrebljava kao fonem)“ (Halilović, Palić, Jahić 2000: 303–304).

21) У вези с тим аутор је истакао да слоготворно језгро емоционалних узвика чини самогласник, који је већином сам, те су му сугласници *ј*, *х* или *в* додани на почетку, крају или са обје стране (Toporišič 2000: 451–463).

summary

Σ Grammars on Interjections

The subject of investigation of this paper are interjections in grammarians' works from Ancient Greece and Rome until the present day. We can see from research conducted so far that particular interest in studying this linguistic phenomenon has emerged in the last thirty years when discourse became the epicentre of linguistic research and when language periphery became the focus of attention. Thus modern grammars treat interjections on the formal, semantic, and syntactic levels. As regards the formal criterion, interjections are mainly defined as sound clusters or sounds which express emotions, imitate natural sounds, but also serve for calling people or communicating with animals. According to that they have been classified in several ways. However, most grammarians find these classifications arbitrary, considering that one interjection can express different emotions or a single emotion can be expressed by different interjections. As regards the phonetic features of interjections, they tend to have unusual sound structure, sounds otherwise non-existent in language. In addition, according to the aforesaid grammars, interjections can easily replace other parts of speech, e.g. verbs, they assume the function of predicate, are not syntactically linked with other words in the sentence, and are therefore separated by a comma or an exclamation mark. Finally we can conclude that in defining interjections, they are most often observed on the semantic plane, even though there are many examples with all the three aspects – formal, semantic, and syntactic – intertwined.

289

Литература

- Ameka 1992: **Ameka F.** *Interjections: The universal yet neglected part of speech*, Journal of Pragmatics 18, North-Holland, 101–118.
- Ameka 1992: **Ameka F.**, *The meaning of phatic and conative interjections*, "Journal of Pragmatics" 18, 245–271.
- Babić, Brozović, Moguš, Pavešić, Škarić, Težak 1991: **Babić S., Brozović D., Moguš M., Pavešić S., Škarić I., Težak S.** *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Bąk 1979: **Bąk P.** *Gramatyka języka polskiego – zarys popularny*, Warszawa.
- Bloomfield 1969: **Bloomfield L.** *Language*, London.
- Brabec, Hraste, Živković 1963: **Brabec I., Hraste M., Živković S.** *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb, ŠK.
- Graur 2006: **Graur E.** *The Communicative Role of Interjections*, Proceedings of the 2nd International Conference on British and American Studies Suceava University, Suceava, 483–489.
- Halilović, Palić, Jahić 2000: **Halilović S., Palić I., Jahić Dž.** *Gramatika bosanskog jezika*, Zenica.
- Herrity 2002: **Herrity Peter.** *Slovene: A comprehensive grammar*, London and New York.
- Huddleston 1988: **Huddleston R.** *English grammar: an outline*, Cambridge University Press, United Kingdom.

Klemensiewicz 1981: **Klemensiewicz Z.** *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, Warszawa, PWN.

Maretić 1963: **Maretić T.** *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, мн.

Talmy 1993: **Talmy G.** *English grammar*, Amsterdam/Philadelphia.

Težak, Babić 2003: **Težak S., Babić S.** *Gramatika hrvatskog jezika*, Zagreb.

Toporišič 2000: **Toporišič J.** *Slovenska slovnica*, Maribor.

Žagar 2001: **Žagar F.** *Slovenska slovnica in jezikovna vadnica*, Maribor.

<http://englishplus.com/grammar/00000341.htm>

<http://www.uotawa.ca/academic/arts/writcent/hypergrammar/interjct.html>

<http://www.englishclub.com/grammar/interjections.htm>

Ајановић, Миновић 1971: **Ајановић М., Миновић М.** *Српскохрватски хрватскосрпски језик*, Сарајево.

290

Белић 1958: **Белић А.** *О језичкој природи и језичком развоју*, Београд.

Белић 1959: **Белић А.** *О језичкој природи и језичком развоју*, Београд.

Станојчић, Поповић 2002: **Станојчић Ж., Поповић Љ.** *Грамађика српског језика*, Београд.

Стевановић 1970: **Стевановић М.** *Савремени српскохрватски језик 1*, Београд.